

Джерела та література

1. Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської обл.), ф.400, оп.1, спр.141.
2. Держархів Рівненської обл., ф.Р-204, оп.5, спр.28.
3. Держархів Рівненської обл., ф.Р-654, оп.1, спр.25.
4. Держархів Рівненської обл., ф.Р-654, оп.1, спр.40.
5. Держархів Рівненської обл., ф.Р-654, оп.1, спр.52.
6. Держархів Рівненської обл., ф.Р-654, оп.1, спр.62.
7. Держархів Рівненської обл., ф.Р-654, оп.1, спр.67.
8. Літопис УПА. Нова серія. – Т.3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України. 1943-1959. – Київ-Торонто, 2001. – 652 с.
9. Малирчук О. Аграрна партійно-радянської влади (1944-1964 рр., західні землі України): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олег Малирчук. – Львів, 2005. – 20 с.
10. Олешко П. Особливості реалізації столипінської аграрної реформи на Волині / Патро Олешко // Актуальні проблеми вітчизняної і всесвітньої історії: зб. наук. праць. – Рівне: РДГУ, 2009. – Вип.17. – С.65-69.
11. Остапчук С. Рисвянка і рисвянці / Сергій Остапчук. – Рівне, 2003. – 206 с.
12. Пономарев В. Большой колхозный разговор / В.Пономарев // Огонек. – 1956. – №12 (1501). – 18 марта.
13. Сергійчук В. Український здвиґ: Волинь. 1939-1955 / Володимир Сергійчук. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – 840 с.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф.1, оп.24, спр.4.
15. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.66.
16. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.94.
17. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.103.
18. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.786.
19. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.854.
20. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.1164.
21. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.1666.
22. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.1669.

УДК 94(477.8) «1945/1950»

Н. Машенко

ШКОЛИ ДЛЯ МОЛОДІ НА РОВЕНЩИНІ В ПОВОЄННИЙ ЧАС

Статтю присвячено дослідженню роботи шкіл робітничої і сільської молоді Рівненської області в повоєнний час. Аналізується процес розширення мережі вечірніх шкіл, стан їх навчально-матеріальної бази. Зроблено акцент на проблемних питаннях в роботі шкіл, зокрема, низьку успішність та відсів учнів.

Ключові слова: *школи робітничої і сільської молоді, ліквідація неписьменності, учнівський контингент, Рівненська область.*

The article deals to the research of work working and country youthhead in Rivne region in postwar period. Installed, that in region in short terms was created an extensive system of schools for young workers and established an education process, what is an achievement of soviet government. The content of education in evening schools was totally controlled by regulations and was consistent to the ideology. However, there were problems with financial and methodological support of evening schools, what case a bad marks for students. An important question in postwar period became providing schools with professional young personal.

Key words: *schools of working and country youthhead, elimination of un-writing, student contingent, Rivne region.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Інтегрування освіти незалежної України в європейський освітній простір вимагає формування особистостей, здатних вчитися протягом всього життя.

У цьому контексті актуальними стають певні аспекти повоєнної історії, зокрема процеси, що відбувалися в сфері освіти працюючої молоді. У наукових колах тема викликала інтерес вже в перші повоєнні роки. В цей час з'явилися роботи Володарського Л. [4], Бухала С. [2], Філліпова О. [27], у яких в агітаційно-пропагандистському напрямі охарактеризовано процес розгортання народної освіти після війни. За доби незалежної України досліджували проблему функціонування шкіл для молоді Перехрест О. [25], Компанієнко О. [17], Кучеренко Г. [19]. Ці праці об'єктивно висвітлюють особливості становлення вечірніх шкіл в УРСР, проте жодна з них ґрунтовно не розглядала питання становлення шкіл робітничої і сільської молоді на Рівненщині.

Метою статті є дослідження особливостей функціонування радянської системи вечірньої освіти на Рівненщині в 1945 – 1950 році. Постановка мети ставить такі завдання: охарактеризувати процес становлення радянської системи освіти працюючої молоді, проаналізувати динаміку змін в мережі вечірніх шкіл в означений період, визначити переваги і недоліки в роботі робітничих і сільських шкіл для молоді.

Виклад основного матеріалу й отриманих результатів дослідження. Проблема освіченості молоді та дорослого населення на Рівненщині на початку ХХ століття мала свою специфіку, що спричинена колонізаторською політикою спочатку Російської імперії, а згодом Другої Речі Посполитої, в складі якої перебував край в міжвоєнний період. Незважаючи на позитивну динаміку в царині освіти в Польській державі, адже впродовж 1937/1938 н. р. на західноукраїнських землях початкову школу відвідували 85 % дітей від 7 до 13 років, а кількість загальних шкіл у Волинському воєводстві, де перебувала Рівненщина, складала 3101 (більш ніж в 1,5 рази більше, ніж у 1922/1923 н. р.), близько 70 % жителів воєводства були неписьменними [28, с.26; 26, с.57]. Покращити ситуацію з грамотністю серед населення намагалась рівненська „Просвіта”, з ініціативи якої проводились курси для неграмотних українців, проте вони не могли вирішити проблему масштабної неписьменності в краї [5, с.108].

З вересня 1939 року, після встановлення в Західній Україні радянської влади, питання ліквідації неписьменності молоді та дорослих набуває особливого значення. Згідно даних Рівненського облвиконкому трудящих в 1940 році в області нараховувалось 142036 неписьмених та 87828 малописьмених громадян, з них на цей час були охоплені навчанням в школах і гуртках 49312 осіб. Втім, з 1941 року, після початку німецько-радянської війни, зрушення в сфері освіти молоді і дорослих зупинені, оскільки німецький „новий порядок” взагалі не передбачав навчання цих категорій осіб [22, с. 213].

Робота шкіл в Західній Україні відновлена в 1944 році, згідно Постанови РНК УРСР від 28 вересня 1943 р., яка передбачала створення розгалуженої мережі вечірніх шкіл для молоді, що працювала на виробництві і не мала можливості навчатися у денних загальноосвітніх школах [3, с. 32 – 34].

Для цієї категорії учнів організовувались вечірні школи робітничої і сільської молоді. Школи робітничої молоді відкривались в містах, і за типом, як правило, були семирічними або середніми, в той час як школи для сільської молоді передбачали початкову чи семирічну форму навчання. Законом про четверту п'ятирічку передбачалося створення такої кількості шкіл робітничої та сільської молоді, яка могла б забезпечити всю молодь, яка бажає підвищити свій рівень освіти [24, с.44 – 45].

Тривалість навчального року у школах робітничої молоді становила 49 тижнів при 9 навчальних годинах на тиждень, а кількість учнів в кожному класі не могла бути більше 20 чоловік. Навчання працюючої молоді проводилось за програмами для 5 – 10 класів неповної середньої та середньої школи [18, с. 52].

В школи сільської молоді приймалася молодь та підлітки (з 14-літнього віку), які навчалися без відриву від сільськогосподарського виробництва. Тривалість навчального року в школах для сільської молоді сягала 25 тижнів при 20 навчальних годинах на тиждень. Навчальний рік починався з 1 листопада, однак цей термін міг змінюватись в залежності від строків виконання сільськогосподарських робіт [21, с. 31].

Зміст освіти у вечірніх школах, як і в інших радянських навчальних закладах, піддавався жорсткій регламентації і підпорядковувався вимогам тогочасної ідеології. Під постійним партійним контролем перебувало викладання предметів гуманітарного циклу, насамперед історії, мови і літератури. Головна увага при цьому акцентувалася на вихованні молоді в дусі радянського патріотизму

Влада всіляко заохочувала молодь до навчання, надаючи ряд пільг: відпустки під час канікул, відпустки зі збереженням заробітної плати протягом 20 днів в період екзаменів на атестат зрілості і протягом 15 днів для здачі екзаменів за курс 8 класу, заборонялося переводити робітників, які навчалися в вечірніх школах на роботи, пов'язані з відривом від навчання [17, с.70].

У першому півріччі 1946/1947 навчального року на Ровенщині було відкрито 176 шкіл робітничої і сільської молоді. Реальна кількість шкіл була меншою, оскільки проведення підрахунку шкільної мережі вечірніх шкіл мало певні особливості. В кожній денній загальноосвітній школі в районах області створювалися класи для навчання сільської молоді. У звітах Статуправління області кожен такий клас вважався окремою вечірньою школою, тому, якщо 5 шкіл робітничої молоді були самостійними школами (мали окреме приміщення, педперсонал), то самостійних шкіл сільської молоді в області було тільки 113, решта 58 – це класи сільської молоді при загальноосвітніх школах [6]. Причиною цього, очевидно, було те, що розгортання мережі шкіл робітничої та сільської молоді відбувалося у складних політичних і соціально-економічних умовах: брак приміщень, опалення, підручників та шкільного приладдя, при цьому план по створенню мережі вечірніх шкіл необхідно було виконувати.

Загалом у перші повоєнні роки в Ровенській області можна констатувати стійку динаміку зростання кількості шкіл для молоді, збільшення учнівського контингенту і виконання плану шкільної мережі, що було характерним для всього західноукраїнського регіону.

Таблиця 1.

Навчальні заклади для молоді та учнівський контингент в них

Тип школи	1946/1947 н.р.	Учнів	1949/1950 н.р.	Учнів
Школи робітничої молоді	5	487	8	1074
Школи і класи сільської молоді	171	7326	292	12453
Всього шкіл по Ровенській області	176	7813	300	13527

Джерело: складена на основі [7; 8; 10; 11].

Позитивні зрушення в сфері освіти працюючої молоді детермінувалися широкою гамою факторів. По-перше, слабкою була навчально-матеріальна база шкіл. В області жодна вечірня школа для молоді не мала власного приміщення. Заняття проводились в будинках загальноосвітніх шкіл в третю зміну, в приміщеннях різноманітних організацій та колгоспів, і навіть в приватних приміщеннях, що не сприяло якості навчального процесу [6]. Труднощі були і в забезпеченні учнів підручниками, зошитами, навчальним приладдям. По-друге, в досліджуваній період спостерігався досить великий відсів учнів з вечірніх шкіл. Це явище мало декілька причин. Міграційні рухи населення регіону, що розпочалися з 1947 року, спричинили до того, що Ровенська область в цей рік під тиском обставин залишило майже двадцять тисяч чехів. Згодом, в жовтні 1947 року, згідно постанови Ради Міністрів СРСР „Про виселення з західних областей УРСР членів родин оунівців” з області депортовано 11568 осіб. Найбільше українців виселено з Сарненського, Вербського, Здолбунівського, Висоцького та Клесівського районів [1, ст. 341]. Крім виїзду і депортації населення, іншою причиною того, що учні полишали навчання, було важке матеріальне становище молодих людей, віддаленість школи від місця роботи, плата за навчання у старших класах. Внаслідок цього в 1946/1947 н. р. зі шкіл робітничої і сільської молоді Ровенської області вибуло 2742 особи, що складало 35 % від загальної кількості учнів. І хоч протягом навчального року до вечірніх шкіл області прийнято 1343 особи, була припинена робота 24 самостійних шкіл для сільської молоді, замість них організовано 17 класів при загальноосвітніх школах [7]. Через відсутність належної кількості учнів 5 – 7 класів, 15 класів при семирічних школах реорганізовані в початкові [6]. На кінець 1946/1947 навчального року кількість шкіл сільської молоді зменшилась до 164.

Питання відсіву молоді зі шкіл ще досить довго було актуальним. До прикладу, у 1952/1953 році залишило навчання у вечірніх школах 32,3 % учнів, що було в межах загальної статистики загалом по УРСР. Значна кількість вибулих були учнями 6 – 8 класу [13].

Значний відсів учнів з вечірніх шкіл змушував владу застосовувати ідеологічні методи роботи з проблемою. В наступному 1947/1948 навчальному році Рада Міністрів УРСР видала постанову, згідно з якою завідувачі народних відділів освіти за участю комсомольських організацій зобов'язані повністю укомплектувати учнями вечірні школи, відповідно до планів мережі, повернути до шкіл учнів, що залишили навчання протягом двох останніх місяців. Постанова надавала дозвіл на користування бібліотеками, навчальними кабінетами та приладдям загальноосвітніх шкіл. Особлива увага в документі зверталась на якість навчально-виховної роботи в школах робітничої і сільської молоді та піднесення ідейно-політичного рівня викладачів [16].

В 1947 році для учнів старших класів шкіл працюючої молоді була скасована плата за навчання.

Активна робота органів влади та громадськості по залученню молоді до здобуття освіти мали позитивний ефект, оскільки цього навчального року кількість шкіл сільської молоді збільшилась на 73, і становила 249 шкіл з учнівським контингентом 9677 учнів [10].

Складно встановити реальну кількість шкіл робітничої і селянської молоді в Ровенській області в 1950/1951 навчальному році. Згідно даних офіційної статистики в регіоні цього року функціонувало 459 вечірніх шкіл (найбільше з усіх областей УРСР), в яких навчалось 14416 учнів. Тобто, в одній школі здобував освіту приблизно 31 учень [23, с. 126]. Проте архівні дані зведених звітів Ровенського Обласного відділу народної освіти показували інші цифри, зокрема, наявність 12 самостійних шкіл робочої молоді (93 класи), 87 самостійних шкіл і 120 класів сільської молоді при загальноосвітніх школах (загалом 366 класів) [15]. Тобто класів, в яких навчалась молодь, було 459, кожен з яких, очевидно, був представлений в офіційній статистичних документах як окрема школа.

До початку 50-х років сталися зміни у віковому складі учнівського контингенту. Якщо в середині 40 років учнями вечірніх шкіл була молодь від 15 до 29 років, представлена за віком рівномірно, то в 1950 році спостерігалась дещо інша картина: значна частина учнів в школах робітничої молоді була 17 – 22- річного віку, а школи сільської молоді відвідували учні 15 – 22 років [10]. Відсутність у вечірніх школах власної навчально-матеріальної бази призводила до того, що вони не могли організувати заняття, які були б пристосовані до режиму роботи учнів на виробництві. Це, у свою чергу, впливало на відвідування учнями занять і негативно відбивалось на успішності. Проблема якісного навчання в школах робітничої і сільської молоді була актуальна від початку роботи цих шкіл. Суттєві недоліки навчально-виховного процесу призводили до необхідності залишати учнів на повторний курс. Щороку кількість таких учнів зростала: якщо у 1946 році другорічники становили 4,5 % від загальної кількості, то на початку 1950-х років по області не встигало більш ніж 9 % слухачів вечірніх шкіл, частина яких вирішували не продовжувати навчання [14, 15].

Складна ситуація спостерігалась в забезпеченні шкіл для молоді педагогічними кадрами та їх низькою кваліфікацією. Гостро бракувало як вчителів денних загальноосвітніх шкіл, так і вчителів шкіл робітничої і сільської молоді. Станом на 1 січня 1945 року

вчительський корпус Ровенської області нараховував 2069 осіб, до прикладу в 1940 – 1941 н. р. працювало 4726 вчителів. Серед причин, що призвели до різкого зменшення кількості вчителів були виїзд до Польщі, чимало їх загинуло під час збройних протистоянь в краї. Працівники освіти перебували під постійним наглядом підпільників ОУН – УПА, з іншого боку, з недовірою до місцевого вчителства ставилися і органи радянської влади. [20, с. 94] Дефіцит вчительських кадрів спричинив переселення до регіону значної кількості вчителів зі східних областей УРСР, які не знали особливості менталітету західних українців. Тільки протягом 1945 року до Ровенської області з цих областей приїхало 500 вчителів [26, с. 188].

Таблиця 2.

Педагогічні кадри шкіл робітничої і сільської молоді в 1950 році

Вчителі	Викладають в 1 – 4 класі	Викладають в 5 – 7 класі	Викладають в 8 – 10 класі	Разом
Всього вчителів	463	232	18	731
Мали вищу освіту	2	27	12	41
Мали диплом за Вчительський інститут	40	114	4	158
Мали середню освіту	373	86	2	461
Не мали закінченої середньої освіти	48	5	–	53
Працювали на основній роботі у вечірній школі	31	32	9	71

Джерело: складена на основі [10; 11].

Більшість педагогів вечірніх шкіл працювали на основній роботі в денних загальноосвітніх школах, і, зазвичай, не мали досвіду роботи з дорослою аудиторією. Незадовільним був фаховий рівень вчителів. На початку 1950-х років, незважаючи на суттєве розширення мережі вечірніх шкіл та збільшення кількості вчителів, лише 6 % з них мали вищу освіту, значна частка педагогів (64 %) мали середню освіту.

Висновки. В перші повоєнні роки молодь Рівненщини отримала доступ до загальної освіти. В області досить швидко сформовано розгалужену мережу шкіл для працюючої молоді і налагоджено навчальний процес, що є досягненням радянської влади. Зміст освіти у вечірніх школах жорстко регламентувався і відповідав тогочасній ідеології. Проте залишалися проблеми із матеріальним та методичним забезпеченням вечірніх шкіл, наслідком чого була низька успішність та відсів учнів. Важливим питанням в повоєнні роки стало забезпечення шкіл працюючої молоді педагогічними кадрами.

Джерела та література

- Бажан Олег. Операція „Захід”: до 75-річчя депортації населення Західної України у віддалені райони СРСР / Олег Бажан. // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. – 2013. – № 18. – С. 337 – 347
- Бухало С. Освіта на Радянській Україні / С. Бухало. – К.: Укр. держ. вид-во, 1945. – 15 с.
- Вечерняя школа: справочник по вопросам очного и заочного обучения работающей молодежи и взрослых / [сост. Жуковский А. А., Сулейманова Р. М., Трутнева М. П.]. – М.: Педагогика, 1973. – 592 с.
- Володарський Л. Піклування Радянської держави про населення визволених районів / Л. Володарський. – К.: Укрдержвидав. 1946. – 38 с.
- Гапон Л.О. Рівненська „Просвіта” в міжвоєнний період / О.Л. Гапон // Альманах наукового товариства „Афіна” кафедри культурології та музеєзнавства „Актуальні питання культурології”. – 2012. – Вип. 12. – С. 105 – 108 .
- Державний архів Рівненської області (далі Держархів Рівненської обл.), ф. Р-454, оп.3, спр.65, арк.22
- Держархів Рівненської обл., ф. Р-454, оп.3, спр.65, арк.23
- Держархів Рівненської обл., ф. Р-454, оп.3, спр.65, арк.10
- Держархів Рівненської обл., ф. Р-454, оп.3, спр.65, арк.10
- Держархів Рівненської обл., ф. Р-454, оп.3, спр.139, арк.2
- Держархів Рівненської обл., ф. Р-454, оп.3, спр.139, арк.6
- Держархів Рівненської обл., ф. Р-454, оп.3, спр.571, арк.6
- Держархів Рівненської обл., ф. Р-454, оп.3, спр.285, арк.1
- Держархів Рівненської обл., ф. Р-454, оп.3, спр.327, арк.13
- Держархів Рівненської обл., ф. Р-454, оп.3, спр.327, арк.22, 23
- Держархів Рівненської обл., ф. Р-2, оп.4, опр.101, арк.10
- Компанієнко О.В. Становище системи шкіл робітничої і селянської молоді в перше повоєнне десятиріччя / О.В. Компанієнко // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 86. – С. 70 – 73.
- Культурне будівництво в УРСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду: [Збірник документів; у 2-х томах]. – Т. 2. (червень 1941 – 1960 рр.) / Ред. О.В. Климиник та ін. – К.: Держполітвидав. – 1961. – 665 с.
- Кучеренко Г.В. Освіта працюючої молоді та підлітків в УРСР (1943 – 1950 рр.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України” / Г.В. Кучеренко. – Черкаси, 2011. – 20 с.
- Машенко Н. Шкільна освіта на Ровенщині в перші повоєнні роки / Наталія Машенко // Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2014. – Вип. 11 – 12. – С. 91 – 96.
- Народное образование в СССР: [под ред. Каирова И.А., Гончарова М.К. и др.]. – М.: АПН, 1957. – 315 с.
- Нагірняк А.Я. Освітня політика німецької окупаційної військової влади на території Західної України // Вісник Національного університету „Львівська політехніка” – 2011. – № 693. – С. 211-215
- Народна освіта, наука і культура в Українській РСР: статистичний збірник / [відп. за вип. Л. Я. Нікітіна]. – К.: Вид-во „Статистика”, 1973. – 316 с.
- Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов 1917 – 1973 гг. / [сост. А. А. Абакумов, Н. П. Кузин, Ф. И. Пузырев, Л. Ф. Литвинов]. – М.: Педагогика, 1974. – 560 с.
- Перехрест О.Г. Відбудова матеріальної бази сфери освіти в сільській місцевості в 1943 – 1945 рр.: проблеми та наслідки / О.Г. Перехрест // Український селянин. Збірник наукових праць. – Черкаси, 2010. – Вип. 12. – С. 300 – 304.
- Сворак С.Д. Народна освіта у західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944 – 1964 рр.) / С.Д. Сворак. – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 239 с.
- Філіппов О.М. Розвиток радянської школи УРСР в період першої післявоєнної п’ятирічки / О.М. Філіппов – К.: Радянська школа, 1957. – 151 с.
- Шліхта І.В. Західноукраїнський націоналізм міжвоєнного періоду крізь призму теорії націоналізму Ернеста Гелнера / І.В. Шліхта // Наукові записки НАУКМА. Історичні науки. – 2011. – Вип. 117. – С. 24 – 32.